

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди**

Український мовно-літературний факультет імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка
Кафедра української мови
Кафедра українознавства і лінгводидактики
Кафедра української і світової літератури

ФІЛОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

**МАТЕРІАЛИ
VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТСТВА Й НАУКОВОЇ МОЛОДІ**

27 квітня 2017 року

м. Харків

ЛІТЕРАТУРА

1. **Богатирьова Р. В.** Основні завдання вищої медичної освіти у процесі реформування системи охорони здоров'я України / Р. В. Богатирьова / Медична освіта.–2013.–№2.– С.5. 2. **Загринчук М. С.** Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах України в сучасних умовах на основі компетентнісного підходу / М. С. Загринчук, В. П. Марцинюк, І. Р. Мисула // Медична освіта.–2013.–№1.– С.11-17. 3. **Луговий В. І.** Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2009. – №2(63). – С.13-25. 4. **Муц Л. Б.** Застосування педагогічних програмних засобів освіти у навчальному процесі вищої школи / Л.Б.Муц // Медична освіта.– 2013.– №1.–С.42-46. 5. **Педагогічні технології : теорія та практика : [навч.-метод. посібник] / [за ред. проф. М. В. Гриньової].** – Полтава : АСМІ, 2006. – 230 с. 6. **Сисоєва С.О.** Педагогічні технології:визначення, структура, проблеми впровадження / С.О.Сисоєва // Неперервна професійна освіта:теорія і практика.–2002.– Вип. 4.–С.69-79. 7. **Третяк О. С.** Застосування інноваційних педагогічних технологій. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі: Монографія / За заг. ред. В.П. Андрущенко, В.І. Лугового. – К.: «Педагогічна думка», 2011. – 260 с. 8. **Moore M.** Distance Education in the Helth Science/ М.Моore,J.Savrock.– Pennsylvania, 2001.–123 р. 9. **3d принтер** [Електронний ресурс] // 3DNews Daily Digital Digest. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/3D-принтер>. 10. **3D принтери в медицине** [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cybercom.ru/solutions/usage/3Dprint-medicine/>.

Шевченко Ірина Олександрівна

*Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доцент Павлова Інна Андріївна*

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНИХ ОПИСІВ У РОМАНІ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Одним із основних напрямків розвитку стилістики художньої літератури є розробка питань, пов'язаних із системою засобів характеротворення, притаманних ідіостильям окремих письменників, зокрема, і специфікою портретного змалювання персонажів. Мовностилістичні особливості портретних описів виступали предметом досліджень цілої низки лінгвістів (праці О.С. Горшенєвої, Т.В. Насалевич, І.Р. Семенчука, А.Ю. Скачкова та інших).

Портретні описи І. Багряного насичені стилістично маркованими елементами, оригінальними прикладами тропейчного слововживання та використання засобів стилістичного синтаксису. Аналіз даних лінгвостилістичних особливостей допомагає сформулювати уявлення про ідіостиль цього письменника, що і складає актуальність обраної теми.

Мета роботи — виокремити і описати лексичні засоби створення портретних описів на основі мовного матеріалу роману «Тигролови» І. Багряного.

Для досягнення мети потрібно розв'язати наступні завдання:

- визначити поняття «портретного опису» та його типологію;
- проаналізувати лексичні засоби портретної репрезентації героїв роману «Тигролови» І. Багряного;

Методи, якими ми послуговуємося в даному дослідженні: описово-аналітичний метод, текстологічний метод, метод семантико-стилістичного аналізу, метод зіставлення.

Розрізняють такі напрями лінгвістичного дослідження портретних описів:

1. Структурно-композиційний (Є.О. Гончарова, О.М. Беспалов, Т. Іжевська, І.В. Родіонова);
2. Лінгвостилістичний (І.А. Бикова, О.С. Горшенєва, К.Я. Кусько, І. Краус);
3. Лінгвокогнітивний (Л.І. Белєхова, С.Ю. Селєзнева);
4. Лінгвопрагматичний (Н. Борисенко) [4: 122].

Конкретними мовними особливостями портретних описів є:

- концентрація в тексті атрибутивних та адвербіальних конструкцій (або їх поєднання);
- перевага складних речень з підрядними означальними;
- перевага однотипної комунікативної структури речення: дане – нове;
- єдина часова форма опису;
- перевага іменників конкретно-предметної семантики та використання їх в прямому номінативному значенні;
- зв'язок між реченнями переважно паралельний [3: 108].

Таким чином, можна зробити висновок, що портрет персонажа є одним з найважливіших елементів структури художнього твору, позаяк відіграє значну роль у створенні образу героя, а багатство мовностилістичних засобів, використовуваних автором в портретних описах, віддзеркалює ідіостиль письменника.

Існує два напрями вивчення лексичного наповнення портретних описів:

- 1) на основі лексико-семантичної класифікації (вивчаючи синонімічні, антонімічні, дериваційні, гіпер- і гіпонімічні зв'язки між словами);
- 2) на основі зв'язку з реаліями зовнішності людини (використовуючи предметно-тематичні групи).

У даному дослідженні ми будемо послуговуватися другим підходом.

Г.В. Старикова поділяє лексику портретних описів на:

- 1) соматичну (частини тіла людини);
- 2) вестіальну (предмети одягу);
- 3) кінесичну (міміка, пози, жести) [5: 7].

Л.М. Грижак доповнює дану класифікацію ще одним типом – лексикою загальної портретної характеристики персонажів (стать, вік, зріст) [2].

Проаналізуємо кожну з цих чотирьох груп.

1. Соматизми поділяються на окремі групи залежно від функціонального навантаження в тексті:

— структурні (стилістично нейтральні номінації частин тіла, що притаманні всім людям): Ніщо не поламане, руки, ноги, голова — цілі [1: 65], А дівчина закусила репнуту губу і, зітхнувши шумно, одвернулася лицем до дуба, притислась зручно щокою до сідла [1: 108];

— структурно-ідентифікуючі (стилістично нейтральні номінації елементів тіла, що притаманні окремим людям): а борода, як у Скобелева [1: 193], рудий вусатий дядько [1: 147];

— структурно-характеризуючі (стилістично марковані): При таких літах — і така у вас, прости Господи, мордяка! [1: 51].

2. Вестизми вживаються при описуванні одягу героїв. На відміну від соматизмів, назви одягу не є обов'язковими атрибутами портретного опису, і тому вони завжди виступають засобами індивідуалізації та характеристики персонажів. Виділяють дві групи вестизмів:

— назви предметів одягу: капелюх, штани, жупан, ремузи, унти [1: 136] тощо;

— назви аксесуарів: на шиї намисто й дукачі, над чолом волосся перетяте блакитною стрічкою [1: 169].

У тексті роману трапляються розлогі описи предметів одягу, що слугує меті характеристики персонажів (вказує на рід діяльності та регіональні особливості): таких два соколи, таких два пишних королевичі: в гаптованих лапчатих унтах, що являли собою своєрідне чудо мистецтва, в добрій новенькій мисливській своїй уніформі, гаптованій і оздобленій по-тубільному, підперезані набійницями, а назверх — пишні оленячі дохи до п'ят з величезними одкладними ковнірами; на головах козулячі папахи [1: 170].

Деякі вестивальні описи можна протиставити за ознакою «світська претензійність» (Один з них — в пенсне і крагах, ще й в модних англійських бриджах [1: 32]), «народність» (дівчата у вишиваних сорочках, у намисті, парубки в шапках і киреях [1: 56]).

Вестивальні номінації вживаються також для характеристики матеріального становища героїв: Одна в потертих простих панчохах, одна — в хлоп'ячих шкарпетках [1: 198].

І. Багрянний майстерно описує не лише предмети одягу, але й соціальні аспекти їх носіння: В такому убранні ніхто їх і не просить до танцю [1: 198], Пильно дивились на розцяцьковані унти і дохи... І полізли далі. Либонь, взяли їх за двох “відповідальних”, екзотично вбраних представників влади з місць, а то й з центру [1:178].

3. Кінесизми змальовують:

— жести: Вони бгали під себе ноги і, похнюпившись безнадійно, проводили тремтливо плечима, втягали голови в плечі [1: 199].

— манери та поведження: ...більше за всіх і зухваліше від усіх регочеться та сипле приперченими словами [1: 32], ...ходила по хаті, мов пливла [1: 59].

— психологічні реакції героя на події, що відбуваються: Дівчина розплющила очі. Заморгала віями. Здивовано, потім злякано. Швидко відхилилась від грудей [1: 163], Дівчина зовсім почервоніла, але не відвела очей, дивилась з-під насуплених брів, наче націлялась

з рушниці [1: 61], Наталка вмить спалахнула, здивувалась. Почервоніла, зламала брови і відвернулася [1: 132].

4. Назви загальної портретної характеристики описують основні ознаки людини, а саме:

— стать: Але ж то був чоловік, у штанях, у шкірянім, мисливським одязі... Так, то був чоловік, юнак... [1: 46];

— вік: ще молоде [обличчя] [1: 50], старенький, зморщений, безбородий дідусик, був радий, як маля [1: 210], їй понад п'ятдесят років, а вона виглядає ще молодо й бадьоро [1: 71];

— статуру: ставна [дівчина] [1: 59], гнучка, як вуж, граційна, як мавка [1: 132].

Інколи до лексики портретних описів також зараховують фонічні характеристики голосу: І голос у неї такий, як у дочки, тільки не такий гострий, якийсь тепліший, ближчий. [1: 71].

Окрім власне описової портретної лексики, іншим тематичним різновидом, що часто вживається І. Багряним у характеристиках героїв є назви осіб за професією, родом занять чи соціальним станом: Ось окремі фотографії, теж дореволюційні: козацькі осавули, хорунжі, отамани... В формі уссурійських та амурських козаків [1: 64], Біля крайнього столика при вікні сидить бравий майор — чорнобривий, з м'ясистим носом, віком понад тридцять літ, — майор ОГПУ — НКВД [1: 31], Його всі величають, не то жартома, не то серйозно, «професором» [1: 32].

Інколи автор вдається до фольклорної стилізації: чорнобривий [1: 31]; бистроока дівчина виступала, мов горлиця [1: 56] що то за сокіл був [1: 72]; обличчя рожевіло, цвіло, як рожа [1: 91] таких два соколи, таких два пишних королевичі [1: 170]; цвіла, як мак [1: 200] тощо.

Портретні характеристики, дані одними героями іншим або самим собі, насичені розмовною мовою: Та ба: вона — красуня, чиста тобі дворянка [1: 208], Григорій подивився в шибку — дійсно, морда! [1: 125], ...чого то вони так ходять вихилясом, затискаючи ноги межі ноги? Дрочаться! [1: 195], цибатий зять [1: 108]. Трапляються й елементи згубленої лексики: попід носом почорніло, немов у пса під хвостом [1, с. 168]. У деяких випадках автор не цурається навіть натуралістичних подробиць: А на губах її замерзла кривава піна [1: 219], Волосаті груди їй ходили ходором над сухими ребрами, що вилазили з лахміття [1: 42]. В одному випадку натуралістичний опис поєднаний з прийомом контрастування, що слугує створенню іронічного ефекту: Елегантні пані і ще елегантніші дівчата ходили в грубезних валянках, в ганчір'яних потворних бурках, що виглядали на ногах, як балони, набиті клоччям і повикривлювані в різні боки [1: 185].

У портретних описах І. Багряного було знайдено порівняно мало авторських неологізмів (оказіоналізмів): макоцвітна [1: 106], мрійноокі [1: 153] та декілька слів з елементом «пишний»: пишнобарвний [1, с. 171], пишногруда [1: 197], пишноперий [1: 171] тощо. Стилістично оригінальним було утворення дієслова від прикметника «золотий»: Пасемко волосся тріпотіло і золотилось над бровами [1: 132].

Для передачі регіональних особливостей автор вживає в портретних описах деякі фонетичні варіанти слів та діалектизми: мужеська (краса) [1: 170], квадратове (обличчя) [1: 136], висхлі (пательки) [1: 101], назверх [1: 169] тощо.

Отже, автор у романі використовує досить багато лексичних засобів у портретних описах героїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Багрянний І.** Тигролови; Морітурі. – К.: Наукова думка, 2000. – 368 с.
2. **Грижак Л.М.** Мовні особливості портретних описів в англійській художній прозі 16 століття / Л.М. Грижак // Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації: матеріали III Міжнародної науково-практичної заочної конференції, (Острог, 17 жовтня 2014 р.). – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2014/movni-osoblyvosti-portretnyh-opysiv-v-anhlijskijhudozhnij-prozi-16-stolittya/>
3. **Кусько Е.Я.** Лексико-синтаксические средства языковой характеристики персонажей в романах А. Шаррера. – Дис. ... канд. филол. наук. Львов, 1969. – 348 с.
4. **Мусурівська О.,** Присакару О. Лексичні особливості портретних описів у сучасному англomовному художньому дискурсі / Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. пр. – Серія: Філологія. – Вип. 22. – 2016. – С. 122-124.
5. **Старикова Г.В.** Лексика портретных описаний: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г.В. Старикова. – Л., 1985. – 215 с.